

УДК 141(430)«18/19»Кант І.:11  
DOI <https://doi.org/10.30970/vps.2024.31.06>

## МОЖЛИВІСТЬ ІСНУВАННЯ МЕТАФІЗИКИ ЯК НАУКИ У ПОГЛЯДАХ КАНТА

Михайло Ковальчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кафедра теорії та історії політичної науки,  
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна  
e-mail: michael.kovalchuk95@gmail.com  
ORCID ID 0000-0002-4466-7531*

У статті здійснено розгляд філософських поглядів Канта на проблеми наукового пізнання соціальної реальності, рамок застосування розсудкового та розумового мислення у процесі наукової рефлексії, також питань предметності та меж застосування наук «про дух», зараховуючи сюди й конструювання метафізики виключно як строгої наукової системи пізнання. Доведено актуальність поставленої філософом проблематики, яка буде присутньою у науковому дискурсі упродовж наступних століть, притому вийде на основоположне місце серед проблематичних полів методології наукового знання у XIX–XX століттях і незмінно зберігатиме свою актуальність дотепер. Окреслено кризову ситуацію в сфері метафізики як системи знання у XVIII столітті та висвітлено основні причини цього явища. Продemonстровано і проаналізовано думку Канта про відсутність розвитку у метафізиці, внаслідок чого відбувається застій і занепад філософського знання, якщо не всієї філософії. Окреслено головні причини цього занепаду та досліджено ключові шляхи подолання цього кризового стану, які запропонував німецький філософ. Здійснено огляд догматичності, відірваності від реальності, а також відсутність чітких критеріїв науковості, крізь призму їхнього негативного впливу на конструювання систем наукового знання. Розглянуто запропоновані філософом критерії науковості, з допомогою яких буде відбуватись чіткий поділ систем знання на наукові і ненаукові, що, зі свого боку, дасть змогу зробити підхід до визначення науки як власне науки універсальним. Обґрунтовано важливість побудови метафізики на засадах логіки, а саме аподиктичного доведення задля уникнення апелювань до аргументу авторитету, який є однією із найбільших й найпоширеніших небезпек для розвитку метафізики й перетворення її у строгу науку. Продemonстровано основоположне місце досвіду в межах конструювання наукового знання, внаслідок чого німецький філософ запропонував чіткі правила, що встановлюють логічний і правильний спосіб конструктивного апелювання до досвіду й унеможливають його помилкове застосування.

*Ключові слова:* наука, метафізика, синтетичне знання, аподиктичне доведення, критика, розум, розсудок, Кант.

## Вступ

Сьогодні, коли з дня народження І. Канта минуло 300 років, варто зауважити роль цього філософа у конструюванні методології наукового знання. Його погляди мали фундаментальний вплив на процес актуалізації проблематики необхідності становлення науки як строгої системи, позбавленої догматичності й маніпулювання, побудованої виключно на логічних та доказових засадах. Згідно з ним, метафізика як наука повинна була постати як звільнена від догматизму система наукового пізнання, що має керуватися засадами розуму [Кант, 1989; Кант, 2018, Kant, 1870; Kant, 1977].

**Метою** даної статті є дослідити основні аргументи критики Кантом основних проблем конструювання наукового знання в рамках метафізики, а також розглянути необхідні підстави для становлення метафізики як наукової системи.

## Кризовий стан метафізики і необхідність його вирішення

Кант сформував концепцію майбутнього розвитку метафізичного знання як виключно наукового, що уже зміщує його погляд не лише на саме існування і функціонування науки, а постулює проблематику становлення «наук про дух» як загальноновизнаних систем у структурі наукових теорій. Оскільки як стверджував сам філософ: «Якщо хочуть представити якесь пізнання як науку, то спершу потрібно мати змогу точно визначити те відзначальне, що відрізняє його від будь-якого іншого та що, таким чином, робить його своєрідним; у протилежному випадку границі всіх наук зливаються й жодну з них не можна ґрунтовно потрактувати згідно з її природою» [Кант, 2018, с. 10].

Тут стверджено не лише необхідність формування методології наукових теорій, а й фундаментальність їхнього чіткого розмежування з погляду їхніх предметних полів, що на пряму визначає специфіку самої методології цих теорій. І як продовжує сам Кант: «Хоч би в чому полягала ця своєрідність: у різниці об'єкта, або джерел пізнання, або ж способу пізнання, або кількох, якщо не всіх, цих чинників разом, саме на цьому в першу чергу базується ідея можливої науки та її терен» [Кант, 2018, с. 10].

Кант стверджує, що наприкінці XVIII століття актуалізували філософську проблему в рамках філософського знання, яка вилилась у сучасну йому епоху кризової ситуації в межах метафізики. Зокрема у праці «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука» він звертає увагу на те, що сама метафізика знаходиться у цілковитій кризі. Цю тезу артикульовано у такий спосіб: «Якби дійсно була метафізика, яка могла б стверджувати себе як наука, якби можна було сказати: ось метафізика, яку вам слід тільки вивчити, і вона невідхильно й незмінно переконає вас своєю істиною, – то це питання було б непотрібне, і зоставалося б лише те питання, яке стосувалося більше перевірки нашої проникливості, ніж доказу існування самої речі, а саме: як вона можлива і в який спосіб розум розпочинає, аби її досягти» [Кант, 2018, с. 17–18].

І як зауважував сам філософ у сучасній йому ситуації, що коли хтось називає іншого дослідника метафізиком, то це сприймається як негативна конотація, яка полягає у ставленні під сумнів його наукового статусу. Ця теза

артикулює кризову ситуацію в метафізиці, оскільки ця наука не розвивається ще з часів самого Аристотеля, вона зупинилася на місці: «Щоправда, метафізика дотепер не змогла довести як а ргіогі значущі ані цього положення, ані закону достатньої підстави, ще менше якогось складного положення, наприклад, належного до психології чи космології, і взагалі жодного синтетичного положення; таким чином, завдяки всьому тому аналізу нічого не досягнуто, нічого не створено і нічому не посприятно, і наука після численної метушні і галасу все ще перебуває там, де вона була за часів Аристотеля, хоча приготування до неї, якби тільки знайшли дороговказ до синтетичних пізнань, здійснювалися, безперечно, набагато ліпше, ніж коли-небудь раніше» [Кант, 2018, с. 112].

### **Критика як метод виходу метафізики з кризи**

Кант передбачає вихід метафізики з кризової ситуації через становлення її як науки, побудованої на строгих логічних підставах, тобто не на понятті авторитету, а на критиці. Завдяки цьому має бути подолана властива метафізиці догматичність як одна з головних причин припинення її розвитку як науки: «Коли хтось вважає себе цим ображеним, то він легко може відкинути це обвинувачення, якщо наведе лише одне-єдине синтетичне положення, належне до метафізики, яке він візьметься довести а ргіогі в догматичний спосіб; бо тільки тоді, коли він це виконає, я признаю за ним, що він дійсно просував науку далі, навіть якби це положення було зрештою досить potwierdжене завдяки звичайному досвідові» [Кант, 2018, с. 112].

Власне в цьому полягає одне з основних завдань його критичного періоду філософських праць: знаходження методологічних основ для створення системи філософського знання, яка постане як наука. Важливим є й те уточнення, що для побудови наукової системи знання необхідно встановити чіткі крайні межі самого пізнання, задля відокремлення квазінаукових вкраплень у науковому пізнанні, внаслідок чого забезпечивши його чистоту. З іншого боку, задля встановлення вищезгаданих меж, необхідно виявити межі самого розуму, щоб відкрити та врахувати його детерміновану природою обмеженість: «А щоб метафізика як наука могла претендувати не тільки на оманливе умовляння, а й на розуміння і переконання, то критика самого розуму мусить викласти цілком весь склад понять а ргіогі, поділ їх згідно з різними джерелами: чуттєвості, розсуду і розуму, далі їх повну таблицю і розчленування всіх цих понять з усім тим, що може бути звідси виведено, а потім головню можливість синтетичного пізнання а ргіогі за посередництвом дедукції цих понять, засади їх вжитку, насамкінець також границі цього вжитку – і все це в повній системі» [Кант, 2018, с. 109].

Філософ ставить й актуалізує питання про те, що якщо сама метафізика властива людському розуму і завжди існуватиме включаючись в екзистенцію людини, то необхідно розвинути це до рівня науки: «Що дух людський колись цілком відмовиться від метафізичних досліджень – цього так само годі сподіватися, як і того, що ми колись радше цілковито припинимо дихання, щоб постійно не вдихати нечисте повітря. Отже, в світі

повсякчас буде метафізика, і за браком публічного мірила кожен крятиме собі на свій штиб» [Кант, 2018, с. 111].

Ставлячи головні питання, які були розглянуті філософом у його критичний період філософії, сам Кант не розуміє критику як власне критику чогось, а навпаки – розглядає це поняття як певні рамки людського розуму: «Таким чином, критика і тільки вона одна, містить у собі цілий, добре перевірений і випробуваний план, навіть усі засоби виконання, згідно з якими може бути створена метафізика як наука; іншими шляхами і засобами вона неможлива» [Кант, 2018, с. 109].

Критика виступає як певна методологія потенційної наукової системи мислення, якою повинна постати метафізика. Власне наукою про «щось», де під поняттям «щось» розуміється конкретний її предмет – людський розум і його межі, де під межами розуму концептуалізується його предметне поле, яке, зі свого боку, окреслює межі метафізичного пізнання: «Одне певно: хто раз засмакував критики, той назавжди матиме відразу до будь-яких догматичних базикань, якими він раніше задовільнявся через необхідність, бо його розум потребував чогось, але для свого заняття не міг знайти нічого ліпшого» [Кант, 2018, с. 109].

Згідно з поглядами філософа існує три джерела походження понять людського мислення: чуттєвість, розсудок і розум; варто зауважити, що самим філософом здійснюється чітке розрізнення понять «розсудок» і «розум». Важливим уточненням буде те, що розсудкове мислення за Кантом є також необхідною складовою пізнання, яка ґрунтується на часі і просторі як формах чуттєвості суб'єкта. Час та простір є двома основоположними категоріями розсудку, що детермінують людське мислення. Згідно з Кантом, вони є двома апріорними категоріями чуттєвості суб'єкта, які закладені у мисленні людини й уможливають логічний та послідовний процес пізнання «світу речей», а звідси: побудову будь-яких причинно-наслідкових зв'язків. Поряд із вищезгаданим підходом, треба також зауважити й те, що «час і простір» є не просто «категоріями чистого розсудку», а й певною, детермінуючою сіткою системи координат, яка вміщає в себе усі взаємодії фізичного світу та встановлює собою рамки їхньої будь-якої взаємодії, формуючи собою об'єктивну площину, в якій відбуваються усі події розвитку Всесвіту, зокрема й політичний розвиток людства, у процесі якого виникають нові феномени реальності, що складають множину потенційних об'єктів для наукових досліджень. Тому, цілком доцільним є здійснення чіткого розподілу розуміння «часу і простору» як основоположних категорій людської рефлексії, які визначають основу раціонального мислення та окреслюють чіткі рамки людської здатності до критичного сприйняття, яке веде до опосередкованого пізнання; а також і розподіл на трактування понять «час і простір» у розумінні двох прямих розвитку Всесвіту, яким притаманні певні ознаки й специфічні характеристики у процесі відокремлення певного відрізка простору у певний момент часу, піддаючи їх критичному аналізу для розширення наукового матеріалу про певний факт фізичної, соціальної чи політичної реальності. Внаслідок чого «час і простір» розглядають як дві форми фізичного прояву розвитку матерії.

Звідси наступне його зауваження про зупинку метафізики у розвитку на рівні розсудку, коли ж сам він ставить перед нею необхідність переходу на рівень розуму. Це демонструється тим, що метафізичне мислення зупинилось на рівні аналітичних суджень, а саме: розчленування буття на конкретні категорії. Але такий спосіб функціонування метафізики не веде до розвитку, оскільки саме лише вичленовування аналітичних суджень не призводить до синтезування нового знання: «Щоб запобігти всіляким кривотлумаченням, треба пригадати з попереднього, що аналітичне трактування наших понять хоч і справді доволі корисне розсудові, але тим самим наука (метафізика) анітрохи не просувається далі, бо ті розчленування понять суть лише матеріали, з яких передусім тільки повинна бути споруджена наука» [Кант, 2018, с. 112].

### **Розум як основний метод конструювання синтетичного знання**

Завданням же науки на рівні розуму є побудова синтетичних суджень а пріорі, які й будуть продуктом розумової діяльності науки. Звичайно, що сам Кант не заперечує існування наукових систем, які продукують синтетичні судження, але вони носять апостеріорний характер. Коли ж сама метафізика повинна оперувати виключно синтетичними судженнями апріорі. Власне сама наявність синтетичних суджень апріорі і є тією можливістю, яка здатна привести до розвитку метафізики як науки. Але в цьому руслі своєї філософської рефлексії Кант стикається з проблемою самого функціонування наукового знання з погляду того, що сама його критика слугує певною основною підставою поділу усіх систем акумульованого людством знання на наукові та не наукові. Аргументуючи це тим, що критика буде ставитись до догматичної науки так само, як хімія – до алхімії, а астрономія – до астрології. Звідси випливає, що критика буде основним критерієм в процесі становлення будь якої системи знання як науки. Іншим важливим момент є те, що у процесі функціонування критики як методології ми визначатимемо межі пізнавальної здатності нашого розуму, який під час цього процесу оперуватиме уже не розсудковими поняттями, а ідеями чистого розуму. Власне саме метафізика володіє потенціалом стати першою повністю завершеною наукою, оскільки джерелом понять і суджень, якими вона оперує, є не зовнішній фізичний світ, а сам розум: «Адже певною перевагою, на яку з-поміж усіх можливих наук може розраховувати з певністю єдино метафізика, є саме те, що вона може бути доведена до завершення і постійного стану, позаяк далі вона не може змінюватися, навіть не здатна до жодного примноження завдяки новим відкриттям» [Кант, 2018, с. 110].

Внаслідок чого розум пізнає сам себе і свої межі: «...а це тому так, бо розум тут має джерела свого пізнання не в предметах та їх спогляданні (завдяки яким він не може навчитися чомусь більшому), а в самому собі, і якщо він виклав основні закони своєї спроможності повністю і у визначений спосіб всупереч усім кривотлумаченням, то не зостається нічого, що чистий розум міг би пізнавати а пріорі, навіть про що він міг би підставно запитувати» [Кант, 2018, с. 110].

А отже певні апріорні поняття чи ідеї розуму, рано чи пізно будуть вичерпані самим розумом, внаслідок чого ця наука необхідно зупиниться у

своєму розвитку, таким чином завершивши його і поставши як довершена система наукового знання. Але як було сказано вище, на думку Канта, метафізика не розвивається з часів Аристотеля тому, що ніхто ніколи критично не підходив до дослідження самої метафізики, внаслідок чого формуючи з критики ядро цієї системи. І як наслідком результатом цього стало закріплення метафізики у формі догматичної системи та криза в її межах: «Усяке хибне мистецтво, всяка марна мудрість триває свій час; адже зрештою вона руйнує саму себе, і найвищий ступінь її культури водночас є миттю її занепаду. Те, що стосовно метафізики цей час тепер настав, доводить стан, в який вона впала в усіх освічених народів при всьому тому запалі, з яким зрештою опрацьовуються усі інші науки» [Кант, 2018, с. 110].

А основна ідея Канта полягає в тому, що до вивчення основних метафізичних положень нам треба підходити виключно з погляду критики. Внаслідок чого опредметнюється відхід нашої рефлексії від двох ключових спокус теоретичного розуму, а саме від аргументів здорового глузду, який виступає одним із критеріїв істинності знання, та від правдоподібності. Підхід філософа тут полягає в тому, що в межах метафізики ніхто ніколи не доводив основні положення з погляду їхньої аподиктичної природи, де судження повинні необхідно слідувати одне з одного.

### Висновки

Метафізика повинна існувати на положеннях своєї аподиктичності, внаслідок чого основні постулати метафізики, а саме синтетичні судження а пріорі, повинні обґрунтовувати не на підставі певних посилок на повсякденний глузд, який завжди функціонуватиме «*in concreto*» чи просто опираючись на аргументацію правдоподібності, а на підставі чіткого і необхідного логічного доведення й слідування (аподиктично). І власне оці синтетичні судження а пріорі повинні бути взяті і доведені чи спростовані з допомогою логічних аргументів. Власне такий спосіб аргументації володіє потенціалом привести метафізику до нового якісного рівня свого існування. На думку самого Канта, станом на 1783 рік, коли вперше видали «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука», жодної такої спроби застосування аподиктичного доведення в межах метафізики ще не було здійснено. Внаслідок чого сам філософ і аргументує відсутність розвитку в межах метафізики. Але якщо зважити на те, що ця книга логічно розвиває рефлексію, започатковану в «Критиці чистого розуму» [Кант, 2000], то власне тут можна зауважити постановку ним загальнонаукових проблем, на які дослідники звернуть увагу лише наприкінці XIX – на початку XX століть. Як наслідок, проблемі методології науки нададуть нового поштовху і розвиватимуть її в напрямку, заданому німецьким філософом ще наприкінці XVIII століття [Гаєр, 2007].

### Список використаних джерел

1. Гаєр М. Світ Канта: Біографія / пер. з нім. Л. Харченко. Київ : Юніверс, 2007. 336 с.
2. Кант І. Відповідь на питання: що таке Просвітництво? / пер. з нім. М. Ласло-Куцюк. *Vsesvit*. 1989. № 4. С. 135–138.
3. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
4. Кант І. Прологемени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука / пер. з нім. В. Терлецького. 2-ге вид. Харків : Фоліо, 2018. 214 с.
5. Kant I. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Berlin : L. Heimann, 1870. X, 351 S.
6. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kant I. Werke in zwölf Bänden. Band XI: Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1977. 393 S.

### References

- Geier, M. (2007). *Svit Kanta: Biohrafia* [The World of Kant: A Biography] / transl. from German by L. Kharchenko. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Kant, I. (1870). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Berlin: L. Heimann.
- Kant, I. (1977). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kant I. Werke in zwölf Bänden. Band XI: Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kant, I. (1989). Vidpovid na pytannia: shcho take Prosvitnytstvo? [Answer to the Question: What is Enlightenment?] / transl. from German by M. Laslo-Kutsyuk. *Vsesvit*, 4, 135–138. [In Ukrainian].
- Kant, I. (2000). *Krytyka chystoho rozumu* [Critique of Pure Reason] / transl. from German by I. Burkovskiy. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Kant, I. (2018). *Prolehomeny do kozhnoi maibutnoi metafizyky, yaka mozhe postaty yak nauka* [Prolegomena to Any Future Metaphysics That Will Be Able to Present Itself as a Science] / transl. from German by V. Terletsyky. 2nd ed. Kharkiv: Folio. [In Ukrainian].

## THE POSSIBILITY OF THE EXISTENCE OF METAPHYSICS AS A SCIENCE IN KANT'S VIEWS

**Mykhailo Kovalchuk**

*Ivan Franko National University of Lviv,  
Department of Theory and History of Political Science  
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine  
e-mail: michael.kovalchuk95@gmail.com  
ORCID ID 0000-0002-4466-7531*

The article examines Kant's philosophical views on the problems of scientific knowledge of social reality, the limits of applying judgmental and rational thinking in scientific reflection, as well as the issues of objectivity and the boundaries of applying the «sciences of the spirit», including the construction of metaphysics as a strictly scientific system of knowledge. The relevance of the problem posed by the philosopher is proven,

which will remain present in scientific discourse for the following centuries and will become a foundational issue in the problematic fields of the methodology of scientific knowledge in the 19th and 20th centuries, retaining its relevance to this day. The article outlines the crisis situation in the field of metaphysics as a system of knowledge in the 18th century and highlights the main causes of this phenomenon. Kant's view on the lack of development in metaphysics is demonstrated and analyzed, leading to stagnation and the decline of philosophical knowledge, if not all of philosophy. The main causes of this decline are outlined, and the key ways suggested by the German philosopher to overcome this crisis state are explored. The review addresses dogmatism, detachment from reality, and the lack of clear criteria for scientificity, considering their negative impact on the construction of scientific knowledge systems. Kant's proposed criteria for scientificity are discussed, which allow a clear division of systems of knowledge into scientific and non-scientific, in turn enabling the approach to defining science as a discipline to be universal. The importance of building metaphysics on the principles of logic is justified, particularly the use of apodictic proof, to avoid relying on the argument from authority, one of the greatest and most widespread dangers to the development of metaphysics and its transformation into a strict science. The fundamental role of experience in the construction of scientific knowledge is demonstrated, which led the German philosopher to propose clear rules establishing the logical and correct way of constructively addressing experience and preventing its incorrect application.

*Keywords:* science, metaphysics, synthetic knowledge, apodictic proof, critique, reason, judgment, Kant.

Отримано / Received: 27.05.2024